

до ядра категорії: скрипка, барабан, гітара, сопілка, фортепіано, баян, труба. Був проведений порівняльний аналіз вигаданих і реально існуючих українських прізвищ, що допомогло адекватніше підійти до виділення інструментів, які найкраще представлені у свідомості українських студентів.

Ключові слова: прототип, категорія, категоризація, ядро, периферія, прізвища, музичні інструменти.

Анотація

В статье рассматриваются результаты одной из частей психолингвистического эксперимента, в ходе которого респондентам было предложено на протяжении одной минуты придумать “музыкальные” фамилии, в основе которых были бы названия музыкальных инструментов. Эксперимент был проведен с украинскими студентами немusicalного профиля. Удалось выделить ряд музыкальных инструментов, которые относятся к ядру категории: скрипка, барабан, гитара, сопилка, фортепиано, баян, труба. Был проведен сравнительный анализ придуманных и реально существующих украинских фамилий, что помогло более адекватно подойти к выделению инструментов, которые наилучшим образом представлены в сознании украинских студентов.

Ключевые слова: прототип, категория, категоризация, ядро, периферия, фамилия, музыкальные инструменты.

Summary

The article presents partial results of a psycholinguistic experiment. The respondents were asked to make up and write down a few “musical” surnames during one minute. All the created surnames were supposed to contain a stem of any musical instrument’s name. The target audience of the experiment was made up of Ukrainian students whose major is not music. The experiment enabled us to single out the musical instruments that belong to the nucleus of the category. They are the following: the violin, the drums, the guitar, the sopilka (Ukrainian flute), the piano, the bayan, and the trumpet. The created and really existing surnames were compared. This helped to adequately single out the musical instruments that are most vividly presented in the consciousness of the Ukrainian students.

Keywords: prototype, category, categorization, nucleus, periphery, surname, musical instruments.

УДК 81'374.73+81'373.612.2

Кожушко І.А.,

аспірантка,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОПОЗИЦІЇ ЗДОРОВ'Я-ХВОРОБА, ЖИТТЯ-СМЕРТЬ ЯК ЗАСІБ МЕТАФОРИЗАЦІЇ МОВНОГО ОБРАЗУ МОБІЛЬНОГО ТЕЛЕФОНУ

За даними опитування на тему “Що таке хвороба?”, наведеними Л.Ф. Єльцовою, 65 % інформантів, міркуючи про хворобу, згадують таку характеристику, як “відхилення від норми, порушення життєдіяльності” [5, 168]. 20 % опитуваних розуміють хворобу як відсутність здоров'я і, таким чином, прямо пов'язують концепти ХВОРОБА і ЗДОРОВ'Я. Оскільки в більшій частині розглянутих дослідницею випадків “здоров'я” розуміється як “нормальна життєдіяльність”, “благополуччя”, а хвороба як “відхилення від норми, порушення життєдіяльності”

[5, 168], то для нас стає очевидною можливість поєднання концептів ЗДОРОВ'Я і ХВОРОБА на основі протиставлення, критерієм якого є нормативна характеристика спільного для обох концептів фрейму “життєдіяльність”. Підтверджують таку думку і словникові дефініції назв концептів. Оскільки здоров'я – це “стан організму, за якого нормально функціонують усі його органи” [4, 455], а хвороба – “порушення нормальної життєдіяльності організму під впливом несприятливих чинників внутрішнього й зовнішнього середовища; недуга, захворювання” [4, 1559], то можна розглядати такі концептуальні метафори, як НОРМАЛЬНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ–ЗДОРОВ'Я і НЕСПРАВНІСТЬ–ХВОРОБА.

В основі цих метафор лежить процес, за якого одне поняття структурно метафорично впорядковується в термінах іншого. Тому, за класифікацією Дж. Лакоффа та М. Джонсона, їх можна назвати структурними [7, 396]. Вищезгадані мовознавці є авторами найбільш поширеної в когнітивній лінгвістиці теорії концептуальної метафори. Сутність метафори, на їхню думку, полягає в осмисленні і переживанні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду [7, 389]. Саме ж поняття “когнітивна метафора”, як зазначає О. Селіванова, першим увів “представник психологічного напрямку інтеракційної теорії М. Блек”, безсумнівною заслугою якого була “установка на аналіз мовної метафори у контексті мовленнєвої діяльності” [12, 328]. Задля більш формального аналізу метафори дослідник виробив відповідну термінологію (слово, що вживається метафорично, він назвав фокусом метафори, а його оточення – рамкою) [2, 156], а також запропонував класифікувати метафори на випадки субституції, порівняння і взаємодії [2, 168]. Інший представник інтеракційного напрямку – А.А. Річардс – обстоював думку про те, що слово “метафора” необхідне для позначення всієї одиниці, що складається з двох частин (зміст і оболонка), а не якоїсь однієї частини [11, 48]. Більш докладно і цілеспрямовано розглядав когнітивний процес, що породжує метафору, Е. Маккормак, який схематично виокремлював у метафорі три рівні: поверховий (культура), більш глибокий (семантика і синтаксис) і найглибший (пізнання) [8, 380]. Положення про пізнавальний потенціал (епістемологічний аспект) і ментальний характер (онтологічний аспект) передували, на думку Е.В. Будаєва, когнітивному підходу до вивчення метафори [3]. Як зазначає А.М. Баранов, “з когнітивної точки зору процеси метафоризації – це специфічні операції над знаннями, що часто призводять до зміни онтологічного статусу знання (невідоме стає відомим, а відоме – зовсім новим і т.п.)” [1, 185].

Якраз такі “операції над знаннями”, здійснювані користувачами інтернет-форумів під час формування думок про мобільний телефон, а також їхні результати ми і маємо на меті прослідкувати у цій статті. Незважаючи на велику кількість у сучасному мовознавстві праць, присвячених когнітивній метафорі, наше дослідження може претендувати на актуальність із тієї причини, що поєднує в собі аналіз елементів одразу трьох концептуальних вимірів (ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА, ЖИТТЯ–СМЕРТЬ, МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН), останній з яких заслуговує на особливу увагу, оскільки його вивчення відсилає до проблеми освоєння людською свідомістю реалій сучасного життя. У нашій статті особливості цього процесу розглядаються у

площині концептуальної метафори. Саме в цій площині можна прослідкувати цікаві випадки реструктуризації концепту **МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН**, унаслідок яких образ цього технічного пристрою набуває нових, невластивих йому рис, втілення яких на мовному рівні вимагає використання образної, емоційної лексики, формування певних метафоричних конструкцій.

Оскільки як принцип формування, так і спосіб вираження метафори є образним, то будь-яка метафора, за словами Є.О. Опариної, “на стадії формування являє собою образ” [10, 72]. Проте розвиток образу узгоджується зі сферою дії концептуальної метафори. Так, на думку дослідниці, у побутовій, суспільно-політичній та науково-популярній сферах “простежується прагнення автора не лише виразити поняття, але й зробити висловлення емоційно дієвим”. Тому націленість метафори може бути, з одного боку, концептуальною, а з другого – образною та емотивною [там само].

Такою є, наприклад, метафора “лагодження технічних неполадок – лікування”, що як мовленнєва реалізація концептуальної метафори **НЕСПРАВНІСТЬ–ХВОРОБА** функціонує в пості *Тута описуємо глюки мобільних, які ви мали радість відчувати на собі, а також способи їх лікування!*²² (<http://www.tereveni.org.ua>, 9.11.2007).

Пресупозиція повідомлення полягає в тому, що існують певні технічні неполадки мобільних телефонів і їх можна лагодити різними способами. У пості автор замінює словосполучення *технічні неполадки* більш емотивною лексемою – жаргонізмом *глюки* (треба зазначити, що іменник *глюк* актуалізується не лише в текстах із мобільною тематикою, адже має в сучасній українській мові набагато ширшу референцію: це слово може стосуватися дивної поведінки людини, її ненормального стану або позначати, наприклад, збій у роботі комп'ютерної програми [9, 128; 13, 85]). Використовуючи іменник *лікування* (фокус метафори) замість логічного в цьому реченні, але імпліцитного контекстуального синоніму *лагодження*, учасник форуму актуалізує другу частину опозиції **ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА**. На основі фрейму “лікують те, що хворе” можна зробити висновок, що контекстуально пов'язаний із дієсловом *лікувати* іменник *глюк* (елемент рамки метафори) набуває додаткової семи ‘хвороба’, а отже, репрезентує фрейм, що перебуває у спільній площині концептів **ХВОРОБА** і **МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН**.

Цей же іменник, але вже з дещо іншою модифікацією лексичного значення, входить також у структуру наступного висловлення: *Не знаю добре чи погано, але особливими глюками мої телефончики щось не заражувалися* (<http://www.tereveni.org.ua>, 10.11.2007).

Учасник форуму актуалізує другу частину опозиції **ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА** за допомогою дієслова *заражуватися* і, поєднуючи його з іменником *глюки*, активізує фрейм “заразна хвороба” названої частини дихотомії. У такий спосіб до лексичного значення жаргонізму *глюки* (‘технічні неполадки’) внаслідок метафори додається

²²Зберігаємо стилістичні, орфографічні та пунктуаційні ознаки текстів-оригіналів.

новий елемент ('заразна хвороба'), що робить цей іменник контекстуальним репрезентантом другої частини розглядуваної опозиції.

В основі поєднання іменника *телефончики* зі словосполученням *заражуватися глюками* (а в попередньому прикладі – словосполучення *глюки мобільних з іменником лікування*) лежить концептуальна метафора, адже *заразитися*, так само як і *лікуватися*, можуть лише живі організми. Отже, концептуальна метафора НЕСПРАВНІСТЬ–ХВОРОБА базується на іншій, ширшій за своєю структурою, – МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН–ІСТОТА (інколи більш конкретно: МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН–ЛЮДИНА).

Про досить поширене явище переосмислення образу мобільного телефону як технічного засобу і наділення його властивостями організмів свідчить і факт сполучуваності іменників-репрезентантів концепту МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН із дієсловами, які зазвичай не репрезентують концептуальну дихотомію ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА: *хрюкати, думати, мовчати* та ін. [6, 367].

Таким чином, на периферії концепту МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН з'являється новий фрейм, який пов'язує його з концептосферою ІСТОТА (вужче – з концептом ЛЮДИНА).

Зроблені вище висновки справджуються також і для всіх наступних наведених у статті прикладів.

У деяких із них когнітивна метафора МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН–ІСТОТА реалізується більш виразно. Розгляньмо, наприклад, пост *В мене моя моторолка в комі, лежить ніяка, не працює, але признакі життя ще є, жалко, така хороша вона* (<http://ua.redtram.com>, 22.08.2008). У ньому автор не лише поєднує репрезентанти концептів МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН (іменник *моторолка*) і ХВОРОБА (іменник *кома*, словосполучення *лежить ніяка*), актуалізуючи вже відомі нам дві концептуальні метафори, а й посилює одну з них (МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН–ІСТОТА), вживаючи словосполучення *ознаки життя* ("признакі життя"), що є репрезентантом концепту ЖИТТЯ.

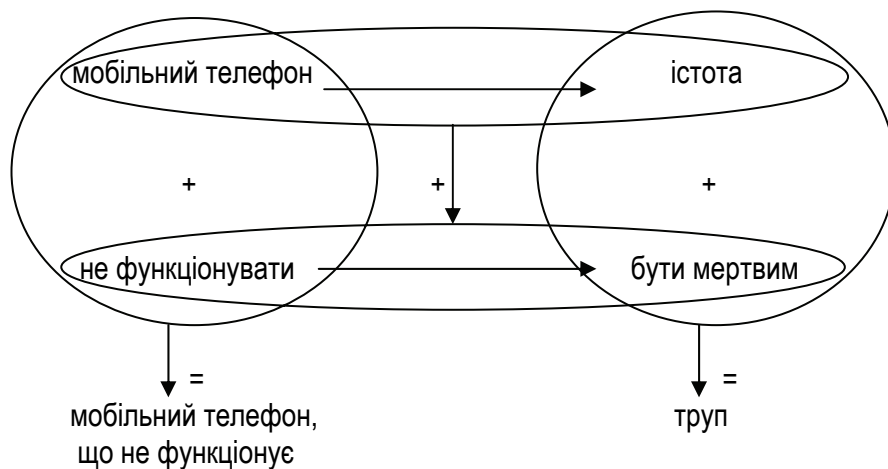
Названий концепт відображується й у лексичній тканині інших двох повідомлень, хоча його зв'язок із дихотомією ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА слабкий: *1,5 року це ще показник. Мій С380 майже 3 роки має. Про те скільки падінь на бетон було трудно порахувати. Сам дивуюся що ще живе :D* (<http://center.lviv.ua>, 04.07.2007); *Я свій L7, двічі топив (і сам же сушив не звертаючись у майстерню), випадково скинув з вікна третього поверху на бруківку і головне тричі перепрошив у "кустарних" умовах, цього, напевне, ніяка Нока би не пережила, в він лише поцарапаний* (<http://center.lviv.ua>, 04.07.2007).

У наведених постах інформація про те, що телефон функціонує чи не функціонує, виражена метафорами *живе, не пережила би*.

Друга частина концептуальної опозиції ЖИТТЯ–СМЕРТЬ пов'язана з концептуальною метафорою ОСТАТОЧНЕ ПРИПИНЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ–СМЕРТЬ: <...> *одного разу у сина "здохла батарея" і вдома його не було (затримався у школі) я думала що зйду з розуму* (<http://www.malecha.org.ua>,

15.10.2008); Дата-кабель для того і є, щоб ним користуватися, коли комп врублений. Можливо в звичайних телефонах це не важливо, а от смарт не буде заряджатись поки ОС не стартане в мінімальному режимі. Якщо **акум зовсім дохлий** то перше неможливе (<http://center.lviv.ua>, 11.02.2008); Не знаю, не знаю. Гнусмас від дата кабеля цей заряджається, я в відрядження ніколи не брала зарядку, таким чином і джипер мала і заряд <...>. Але то від виробника залежить, моторола наприклад **вмирає** від дата <...> (<http://center.lviv.ua>, 10.02.2008).

Зафіксовано також випадок, коли метафоричні лексеми позначають сам мобільний телефон: а я влюбився в сіменси 55 моделі;), принесли мені **трупа**, **“утопленика”** без батарейки, без контактів під батарейку, сіменс м55... (<http://center.lviv.ua>, 06.07.2007). Метафоричний процес, унаслідок якого телефон осмислюється як труп, можна схематично зобразити таким чином:

Розглянуті у статті способи актуалізації когнітивних метафор, пов'язаних із дихотоміями ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА і ЖИТТЯ–СМЕРТЬ, демонструють різний ступінь узуальності їхніх репрезентантів. Так, припинення функціонування і відповідний стан позначають узуальними, традиційними, особливо для розмовної комунікації, метафоричними лексемами *здохнути*, *дохлий*. Зафіксовано й новіші лексичні одиниці в переносному значенні, як-от *глюки*. До речі, остання споріднює концепти МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН і КОМП'ЮТЕР, а значить, може вважатися репрезентантом спільної для них концептосфери ТЕХНІЧНІ ПРИЛАДИ.

Аналізовані метафоричні лексеми характеризуються високим рівнем емоційності, оцінної маркованості. І це не випадково: самі життєві ситуації, що їх потім описують автори постів, є емоціогенними. Адже в текстах, у яких ідеться про поломку чи якісь інші негаразди із таким важливим і незамінним для оповідача пристроєм – мобільним телефоном, – якраз і актуалізуються елементи концептуальних опозицій ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА, ЖИТТЯ–СМЕРТЬ. Сам зміст повідомлень потребує використання відповідних мовних засобів.

На концептуальному рівні одним із виявів такого емоційного ставлення до мобільного телефону є те, що абоненти схильні уявляти його як живе створіння і наділяти відповідними якостями. Отже, фреймовий зміст концепту МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН розширюється внаслідок включення елементів концептосфери ІСТОТА.

На концептуальній метафорі **МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН–ІСТОТА**, як показало дослідження, базуються всі інші розглянуті в статті концептуальні метафори: **НОРМАЛЬНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ–ЗДОРОВ'Я** і **НЕСПРАВНІСТЬ–ХВОРОБА**, **ФУНКЦІОНУВАТИ–ЖИТИ**, **ОСТАТОЧНЕ ПРИПИНЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ–СМЕРТЬ**. У перспективі доцільно, на нашу думку, доповнити цей ряд іншими метафоричними моделями, пов'язаними з концептосферою **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК**.

Література

1. Баранов А. Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю) / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М. : Ин-т рус. языка АН СССР, 1991. – 193 с.
2. Блэк М. Метафора / Макс Блэк // Теория метафоры : сборник / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; переводы под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
3. Будаев Э. В. Становление когнитивной теории метафоры [Электронный ресурс] / Э. В. Будаев. – Режим доступа к статье : <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-07.htm>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – 3 дод. і допов. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
5. Ельцова Л. Ф. О специфике концепта “болезнь” / Л. Ф. Ельцова // С любовью к языку : сб. науч. трудов. – М. ; Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 166–170.
6. Кожушко І. Фреймовий зміст концепту **МОБІЛЬНИЙ ТЕЛЕФОН** в уявленнях абонентів (на матеріалі текстів інтернет-форумів) / Ірина Кожушко // Науковий вісник Херсонського державного університету : [збірник наукових праць]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. 8. – С. 365–369. – (Сер. “Лінгвістика”).
7. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон // Теория метафоры : сборник / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; переводы под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
8. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры / Эрл МакКормак // Теория метафоры : сборник / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; переводы под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 358–386.
9. Мокиенко В. М. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб. : Норинт, 2000. – 720 с.
10. Опарина Е. О. Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 65–77.
11. Ричардс А. Философия риторики / Айвор Ричардс // Теория метафоры : сборник / [вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; переводы под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44–67.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінолог. енцикл. / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
13. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.

Анотація

У статті на матеріалі текстів інтернет-форумів розглянуті особливості когнітивного процесу метафоризації образу мобільного телефону в проекції на площину української мовної картини світу. У ході дослідження були виділені чотири моделі концептуальних метафор, які актуалізуються у відповідних текстах за допомогою репрезентативних концептуальних опозицій **ЗДОРОВ'Я–ХВОРОБА**, **ЖИТТЯ–СМЕРТЬ**, **НОРМАЛЬНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ–ЗДОРОВ'Я**,

НЕСПРАВНІСТЬ–ХВОРОБА, ФУНУЦІРНУВАТИ–ЖИТИ, ОСТАТОНЕ ПРИПИНЕННЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ–СМЕРТЬ.

Ключові слова: концепт, концептосфера, концептуальна метафора, слот, фрейм.

Аннотация

В статье на материале текстов интернет-форумов рассмотрены особенности когнитивного процесса метафоризации образа мобильного телефона в проекции на плоскость украинской языковой картины мира. В ходе исследования были выделены четыре модели концептуальных метафор, которые актуализируются в соответствующих текстах с помощью репрезентантов концептуальных оппозиций ЗДОРОВЬЕ–БОЛЕЗНЬ, ЖИЗНЬ–СМЕРТЬ, НОРМАЛЬНОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ–ЗДОРОВЬЕ, НЕИСПРАВНОСТЬ–БОЛЕЗНЬ, ФУНКЦИОНИРОВАТЬ–ЖИТЬ, ОКОНЧАТЕЛЬНОЕ ПРЕКРАЩЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ–СМЕРТЬ.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, концептуальная метафора, слот, фрейм.

Summary

The research is devoted to such an element of the Ukrainian language world picture as the MOBILE PHONE concept. The article focuses on the process of metaphorical transformation of this concept and its realization in the texts of Internet forums in the representatives of the cognitive oppositions HEALTH–AILMENT, LIFE–DEATH. In the result of this research, such the models of the corresponding conceptual metaphors are defined: THE NORMAL FUNCTIONING–HEALTH, DISREPAIR–AILMENT, TO FUNCTION–TO LIVE, THE FINAL END TO FUNCTION–DEATH.

Keywords: concept, concept-sphere, the conceptual metaphor, frame, slot.

УДК 811.124+81'367.625

Алёшина И.Г.,
кандидат филологических наук,
Донецкий национальный университет

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДНЫХ В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ГНЕЗДЕ ЛАТИНСКОГО ГЛАГОЛА *FLUERE*

Развитие лингвистической науки на современном этапе характеризуется повышенным интересом к словообразованию, в центре которого находится производное слово в составе комплексных словообразовательных единиц. Кризис и ограниченность устоявшихся традиций в подходе к анализу производного слова (выделение структурно-семантических типов) усилил прорыв в поиске новых путей исследования словообразовательных отношений (словообразовательная мотивация, развитие полисемии производных и т.п.). В круг языков, повышенный интерес к которым определился новыми тенденциями в словообразовании, входит и латинский язык.

История латинского языка античного периода в различных аспектах фонетическом, лексическом, морфологическом, синтаксическом были предметом рассмотрения в работах известных лингвистов И.М. Тронский, С.И. Соболевский, М.В. Сергиевский, Е.А. Реферовская, Г.Я. Туровер, Н.Г. Корж, А.А. Грушка, М.С. Гурычева, И.Г. Шенгелия, Я.М. Боровский, А.А. Дерюгин, А. Б. Долгопольский,